

سفال و سفالگری در تبرستان ۱

سفال ساری

قرون ۳ تا ۵ هجری قمری

میثم براری

(عضو هیات علمی دانشگاه هنر اصفهان)

این کتاب به مناسبت دهه فجر و به پاس خدمات ارزنده استاد میثم براری، عضو هیات علمی دانشگاه هنر اصفهان، تقدیم می‌گردد.

سرشناسه : براری، میثم، ۱۳۶۳

عنوان و نام پدیدآور : سفال سازی (قرون ۳ تا ۵ هـ) / میثم براری.

مشخصات نشر : اصفهان : گلدسته: جهاد دانشگاهی واحد رزندگان، ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری : ۱۷۶ ص : مصور (بخشی رنگی)، جلد (بخشی رنگی).

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۸۳-۳۶-۱

وضعیت فهرست نویسی : فیا

یادداشت : بالای عنوان : سفال و سفالگری در تبرستان

یادداشت : کتابنامه

عنوان دیگر : سفال و سفالگری در تبرستان

موضوع : سفال گری — ایران — مازندران

موضوع : سفال ایرانی — ایران — مازندران

شناسه افزوده : جهاد دانشگاهی واحد مازندران

رده بندی کنگره : ۱۳۹۳ ب۴ / م۲ / NK ۴۱۴۸

رده بندی دیویی : ۷۳۸/۰۹۵۵۲۲

شماره کتابشناسی ملی : ۳۷۱۶۴۶۱

انتشارات مازندران

انتشارات گلدسته

سفال ساری: قرون ۳ تا ۵ هـ - و
از مجموعه سفال و سفالگری در تبرستان
نویسنده: میثم براری

ناشر: انتشارات گلدسته و انتشارات جهاد دانشگاهی مازندران
نوبت چاپ: اول (۱۳۹۴) شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
مدیریت فنی و هنری: انتشارات گلدسته

طراح گرافیک: امیر پیروی

محل چاپ: اصفهان. لیتوگرافی زمان. چاپ شیخ بهایی. محل چاپ برتر

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۸۳-۳۶-۱

مرکز پخش: اصفهان، انتشارات گلدسته - ساری: جهاد دانشگاهی مازندران

www.goldastepub.com

www.goldastepub.ir

info@goldastepub.com

همه حقوق مادی و معنوی این اثر برابر قانون محفوظ است

فهرست

مقدمه / ۱۱

پیش درآمد / ۱۳

فصل اول: تبرستان

۱-۱ وجه تسمیه تبرستان /

۱-۱-۱ معنای تبر / ۱۸

۱-۱-۲ معنای کوه / ۱۹

۱-۱-۳ ایگاه تپورها / ۲۰

۱-۱-۴ آیین دیرپرستی / ۲۱

۲-۱ نگاهی به تاریخ تبرستان / ۲۱

۱-۲ قرون اول تا سوم هـ.ق / ۲۱

۲-۲ تبرستان در قرون ۴ و ۵ هـ.ق / ۲۲

۳-۲-۱ حدود تبرستان در قرون ۴ و ۵ هـ.ق / ۲۳

فصل دوم: مروری بر سفال ایران در قرون ۴ و ۵ هـ.ق ۲۵

۱-۲ لعاب گلی و نقوش رنگارنگ روی زمینه ی سفید / ۲۷

۲-۲ لعاب پاشیده / ۲۹

۳-۲ نقش کنده ی زیر لعاب / ۳۰

۱-۳-۲ نقش کنده ی هندسی زیر لعاب / ۳۲

۲-۳-۲ نقش کنده ی گیاهی زیر لعاب / ۳۲

۳-۳-۲ سفال نقش کنده با نقش حیوان / ۳۳

۴-۲ سفال لعاب یک رنگ / ۳۳

۵-۲ سفالینه های قرمز / ۳۵

فصل سوم: سفال تبرستان در قرون ۱ تا ۵ هـ.ق / ۳۷

۱-۳ سه قرن اول هـ.ق / ۳۸

۲-۳ قرون ۴ و ۵ هـ.ق / ۳۹

۳-۲-۱ سفالینه های بدون لعاب ساده / ۳۹

۳-۲-۲ ظروف با نقش کنده / ۳۹

۳-۲-۳ نقش افزوده / ۳۹

۳-۲-۴ لعاب یک رنگ / ۴۱

۳-۲-۵ ظروف با لعاب پاشیده / ۴۱

۳-۲-۶ لعاب رنگارنگ / ۴۳

اصل چهارم: سفال ساری / ۴۵

۲- بیان ویژگی های سفال ساری / ۴۶

۲-۱ فرم و شکل / ۴۷

۲-۲ طرح و نقش / ۴۹

۲-۳-۱ پرده ها / ۴۹

۲-۳-۱-۱ همد (شان به سر، پوپک، مرغ سلیمان) / ۵۰

۲-۳-۱-۲ طاووس / ۵۰

۲-۳-۱-۳ کبوتر یا کبک / ۵۰

۲-۳-۱-۴ خروس / ۵۰

۲-۳-۲ چهارپایان / ۵۱

۲-۳-۲-۱ گاو / ۵۱

۲-۳-۲-۲ اسب / ۵۲

۲-۳-۲-۳ بزکوهی / ۵۳

۲-۳-۲-۴ شیر / ۵۴

۲-۳-۳ نقوش تجریدی / ۵۴

۲-۳-۴ حیوانات افسانه ای و اساطیری (تلفیقی) / ۵۵

۲-۳-۵ نقوش برگرفته از طبیعت / ۵۶

۲-۳-۶ نقش ماهی / ۵۶

۲-۴-۱ رنگ / ۵۶

۲-۴-۱-۱ رنگ انگوب / ۵۶

۲-۴-۲ رنگ زیررنگی / ۵۷

۲-۴-۳ رنگ لعاب پوششی / ۵۷

فصل پنجم: شناسنامه سفالینه های ساری / ۶۷

حرف آخر / ۱۳۱

منابع / ۱۳۳

پیوست / ۱۳۹

الف) اعلام / ۱۳۹

ب) سلسله های تبرستان بعد از اسلام / ۱۴۶

ج) موزه ها، گالری ها و مجموعه ها برای سفال ساری / ۱۵۴

نمایه / ۱۵۶

ضمیمه انگلیسی / ۱۵۸

مقدمه

آثار سفالین، یکی از مهمترین گروه‌های تاریخی در ایران هستند که بررسی آنها در دوره‌های تاریخی پیش از اسلام و بعد از اسلام می‌تواند زمینه ساز پژوهش‌هایی جدی و درخور باشد. این آثار از تنوع ویژه‌ای برخوردارند و از این حیث دامنه گسترده‌ای از موضوعات را پیش روی پژوهشگران گشوده‌اند؛ متغیرهایی چون نام آثار، نوع نقوش، تکنیک‌های نقش‌اندازی و تنوع لعاب‌های به کاررفته، هریک به خودی خود می‌تواند موضوع کتابی مجزا در حوزه بررسی آثار سفالی ایران باشد. مبحث تاثیر پذیرش سبک‌های ایران از فرهنگ‌های مجاور یا مهاجم نیز موضوعی است عمیق که به صورت خاص در نحوه اثرگذاری آثار سفالین چین بر سفالگری ایرانی جلوه می‌نماید. ناگفته نپیداست که شناختی در هر دوره تحت تاثیر شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی زمانه خود بوده است و از این منظر یکی از مهمترین مستندات شناخت اوضاع و احوال دوره‌های مختلف هنر ایران محسوب می‌شود. حرمت استفاده از ظروف طلا و نقره از عوامل مهم گسترش کاربرد ظروف سفالی و توجه ویژه به آن بوده است به نحوی که نام شهرهایی چون کاشان، ری، جرجان، ساری، آمل و نیشابور با سفال و سفالگری پیوند خورده و از سوی دیگر ظهور و رشد انواع سفالینه‌هایی چون زرین فام، مینایی، سلادون، گمبرون، کوباجی،

متأسفانه این حرکت هنوز آن چنان که باید، انجام نشده است. این کتاب منبع مکتوب است که در این باب به صورت تخصصی به گردآوری این آثار از منابع کتابخانه‌ای، میدانی و تارنماهای موزه‌های داخل و خارج از کشور همت گمارده و سپس با بررسی سفالینه‌های تبرستان (مازندران در قرون ۳ تا ۵ ه.ق) سعی بر معرفی هرچه بیشتر جهت شناخت مخاطبان داشته است.

سفالینه‌های نوع (تیپ) ساری، سفالینه‌های روستایی یا سفالینه‌های مازندران؛ به سفالینه‌هایی اطلاق می‌گردد که در شهر ساری یا مناطق و روستاهای اطراف آن از سده سوم ه.ق همزمان با دوره بازرایی، شکوفایی در سفالگری ایرانی، شروع به نضج و شکل‌گیری نمود و تا قرن پنجم ه.ق. راسان منابع مطالعاتی و حفاری‌های باستانشناسی در دسترس، به تولید آثار هنری متفاوت، خاص، رنور و متناسب با منطقه جغرافیایی همت گمارد. اطلاع دقیقی از اینکه این سفالینه‌ها به چه یقین در کدام قسمت این منطقه ساخته و عرضه می‌شدند به دلیل پراکندگی آثار به دست آمده از حفاری‌های باستان‌شناسی از اطراف این شهر، در دست نیست.

نگارنده که قریب به شش سال به بررسی و مطالعه سفال و سفالگری در مازندران پرداخته است، پراکندگی مراکز ساخت این نوع سفال را از اطراف شهر ساری به سمت شرق استان مازندران تا مرز استان گلستان (شهر جرجان) می‌داند. لازم به ذکر است که قرار گرفتن شهر تاریخی ساری بین دو قطب هنری در سده‌های اول تا ششم ه.ق در ایران یعنی جرجان و امل (پایتخت تبرستان در این دوران) به طراحی و تولید آثار فی مابین این دو مرکز مهم؛ انتساب این آثار را به این شهر، تشدید می‌نماید.

با گسترش شکوفایی هنر و ادب ایرانی از سده سوم ه.ق، سفالگری نیز به سایر هنرها مراحل ترقی را پیمود. با تبادل تجاری و فرهنگی این آثار با سایر قطب‌های هنری اسلامی در این دوران از قبیل نیشابور، امل، جرجان و... تاثیر هریک بر یکدیگر نمایان می‌گردد.

فصل اول این کتاب، به وجه تسمیه تبرستان و سیر تحول این سرزمین در گذرگاه تاریخ و فراز و نشیب آن در قرون اولیه و میانه اسلامی اختصاص دارد. و با این هدف تدوین شده که خواننده را با تاریخ هنری این ولایت آشنا نموده تا در ادامه بتواند راحت‌تر با موضوعات مربوط و تخصصی این سفالینه‌ها ارتباط برقرار نماید.

فصل دوم کتاب، به وضعیت سفال و سفالگری در ایران قرون ۴ و ۵ ه.ق پرداخته و از

۲- شهر تاریخی ساری از شهرهای مهم تبرستان از دوران پیش از اسلام تا به امروز که مرکز این استان می‌باشد، محسوب می‌گردد. از این شهر همچنین بنوان پایتخت اساطیری ایران نیز یاد می‌گردد.

تکنیک ها و طرح های رایج آن زمان، تنها به بررسی سفالینه هایی پرداخته که از جهات فنی و تکنیک ساخت به سفالینه های تبرستان نزدیک بوده اند و یا از جهت هارمونی رنگ ها و نقوش قرابت هایی با سفال تبرستان داشته اند.

فصل سوم به بررسی سفال و سفالگری در تبرستان، از قرون اولیه اسلامی تا قرن پنجم ه.ق به همراه بررسی تکنیک های رایج در تبرستان به خصوص در دو مرکز مهم سفالگری آمل و ساری پرداخته و در ادامه، شیوهی طراحی نقوش، مواد مصرفی کاربردی و چگونگی اجرا و پیاده نمودن طرح ها بر روی سفالینه ها از نظر می گذرد.

فصل چهارم، با نگاهی کارشناسانه به بررسی و آنالیز فنی و ظاهری سفال روستایی (ساری) می پردازد. این فصل در حقیقت به بررسی شصت و سه اثر از سفالینه های منسوب به مازندران (نوع ساری) که از آرشیوهای موزه های ایران و جهان براساس منابع مکتوب (کتابخانه ای) و همچنین مطالعات میدانی به روش مشاهده و همچنین منابع ایندنتی (مکتبه نیک) گردآوری شده است.

این کتاب در سه مع و مجال، گوشه ای از هنر و تاریخ این سرزمین را برشمرده تا آیندگان ادامه دهند. این حرکت باشند که خود نیز پیرو حرکت های پژوهشگران و صاحب نظران دلسوز این سرزمین می باشد.

میشم براری

۱۸ فروردین ۱۳۹۳